

TEATR IM. J. OSTERWY
NAD NIEMNEM

Ty pójdziesz górą...

Jędrzej Piasecki

Test ukazał się w programie do spektaklu, przygotowanym przez Teatr im. J. Osterwy

Dumka *Ty pójdziesz górą...* pojawia się w Nad Niemnem szczególnie często; jest w różnych sytuacjach, przez różnych bohaterów zarówno śpiewana, jak i kilkakrotnie cytowane są jej słowa. Dlaczego Orzeszkowa szczególnie podkreśliła rolę właśnie tej pieśni?

Okazuje się, że jest ona furtką do kontekstów i znaczeń, kryjących się przed oczami dzisiejszego czytelnika. Materiał melodyczny pieśni *Ty pójdziesz górą...* stał się podstawą dla melodii hymnu powstania styczniowego (*Marsz Polonii*) – podobieństwo linii melodycznych i struktur wersyfikacyjnych obu utworów jest wyraźnie zauważalne już przy pierwszym porównaniu.

W czasach Orzeszkowej, wciąż nieznanne były jeszcze pojęcia restrykcyjnego prawa autorskiego i oryginalności utworu. Wszelkie zapożyczenia, przepisania, podmiany tekstów były niemal jedną z podstawowych form transmisji i „życia” materiału muzycznego i tekstowego, zwłaszcza w kulturach oralnych. Stąd też ogromna ilość np. dawnych wariantów popularnych pieśni. *Ty pójdziesz górą...* również jest jednym z wariantów, występujących w różnych, ale przenikających się kontekstach kulturowych.

Sama dumka zacytowana przez Orzeszkową pochodzi prawdopodobnie z terenów Galicji i opowiada o rozstaniu pary kochanków. Była ona popularna w Polsce przynajmniej od XVIII wieku, zarówno w kręgach szlacheckich jak i chłopskich, a także dobrze znana na Grodzieńszczyźnie w wieku XIX. Co więcej, w XVIII i XIX wieku, melodia *Ty pójdziesz górą...* funkcjonowała w polskiej kulturze szlacheckiej także z innymi słowami, jako popularny polonez *Wezmę ja kontusz* (zachowany także w XVIII-wiecznej wersji na klawesyn solo). Prawie 140 lat przed powstaniem *Nad Niemnem* J. S. Bach usłyszał tego poloneza prawdopodobnie od polskich studentów studiujących w Lipsku – i jako mocno stylizowany Polonaise włączył go do swojej II Suty orkiestrowej h-moll BWV 1067.

Hipotetycznym, pokrewnym pod względem melodycznym i strukturalnym wariantem *Ty pójdziesz górą...* jest dumka *Jechał Kozak za Dunaj*, której autorstwo przypisuje się żyjącemu w XVIII wieku ukraińskiemu kozakowi, poecie i myślicielowi – Semenowi Kilimowskiemu. Była ona popularna na terenach dzisiejszej Ukrainy, Białorusi i zachodniej Rosji; jej tekst opowiada o gorzkim rozstaniu pary zakochanych: dziewczyny i Kozaka odjeżdżającego na wyprawę. Przynajmniej od końca XVIII wieku w Polsce dumka ta była znana pod spolszczonym tytułem, a w Niemczech spopularyzowała się wówczas jako *Schöne Minka* – tytuł ten pochodzi od popularnego wiersza, który podłożono pod istniejącą melodię. Współcześnie niemal na całym

świecie melodia *Ty pójdziesz górą.../Jechał Kozak...* jest najczęściej znana i błędnie nazywana właśnie jako *Minka*. Po klęsce kampanii rosyjskiej Napoleona I (1812), na fali „mody na Rosję” kompozytorzy zachodni opracowywali popularne „rosyjskie” pieśni ludowe. Dumkę *Jechał Kozak...* znajdziemy w twórczości m.in. L. van Beethovena (WoO 158a, op. 107 nr 7), C. M. von Webera (op. 40), F. Lessla (op. 15), a później także u m.in. G. Donizettiego (Uwertura do opery *Gli esilati in Siberia*), czy F. Liszta (S.249). Stricte ukraińskim wariantem dumki *Jechał Kozak...* jest dumka *Nie chodź, Hryciu, na wieczornicę*. Jej autorstwo tradycyjnie przypisuje się XVII-wiecznej ukraińskiej poetce i pieśniarce ludowej – Marusi Czuraj. Być może wariant ten знаła też Orzeszkowa – Oskar Kolberg zanotował jej słowa, podróżując przez Grodzieńszczyznę i ziemie sąsiednie.

Orzeszkowa z pewnością zdawała sobie sprawę z istnienia wariantów pieśni *Ty pójdziesz górą...* W ówczesnej sytuacji politycznej patriotyczne treści nie mogły być wyrażane wprost. Aluzja dumki *Ty pójdziesz górą...* do *Marszu Polonii* była czytelna dla Polaków i nieuchwytna dla carskiej cenzury. Istotny jest zwłaszcza międzynarodowy i międzykulturowy charakter tej wariantowości. Patrząc pod tym kątem, melodia *Ty pójdziesz górą...* nabiera cech hymnu łączącego narody, kultury i języki. Pieśniowa para kochanków, którzy nie mogą się ze sobą połączyć nabiera w tym kontekście znaczenia symbolicznego i zaczyna wyrażać tęsknotę za unią społeczeństw, nacji i stanów. Silnie pobrzmiewają tu echa koncepcji wielokulturowej Rzeczypospolitej Trojga Narodów – unii Korony, Litwy i Rusi – koncepcji, której realizacja była przecież jednym z założycielskich marzeń, jeśli nie samym celem powstania styczniowego. W *Nad Niemnem* ma to znaczenie fundamentalne.

Jędrzej Piaskowski

Jędrzej Piaskowski

Reżyser teatralny, absolwent Wydziału Reżyserii Akademii Teatralnej im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie, studiował też Muzykologię na Uniwersytecie Warszawskim (2007-2012). Jest m.in. laureatem V Forum Młodej Reżyserii w Krakowie (2015), gdzie za spektakl *Versus* z Teatru Nowego w Poznaniu zdobył Nagrodę Główną Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jego spektakl *Puppenhaus. Kuracja* na podstawie tekstu Magdy Fertacz zrealizowany w sezonie 2016/17 w TR Warszawa został uznany za jedno z najciekawszych wydarzeń teatralnych sezonu, a w 2018 r. zdobył Grand Prix na 13. edycji Festiwalu Polskich Sztuk Współczesnych R@port w Gdyni. Obecnie stale współpracuje z dramaturgiem Hubertem Sulimą; z którym pracował przy spektaklach: *Raj. Tutorial* (Teatr im. J. Szaniawskiego w Wałbrzychu, 2017), *Dawid jedzie do Izraela* (TR Warszawa i Muzeum Polin, 2018), uznane za jedno z najważniejszych wydarzeń sezonu *Trzy siostry* A. Czechowa (Teatr im. J. Osterwy w Lublinie, 2018), świetnie przyjęty przez krytykę *Jezus* (Nowy Teatr w Warszawie, 2019), oraz *Historia naturalna* (Teatr im. H. Ch. Andersena w Lublinie, 2019). Piaskowski reżyserował na

czołowych polskich scenach, a jego spektakle są prezentowane na festiwalach krajowych i zagranicznych. Jest doceniany przez krytykę i publiczność za oryginalność, odwagę i konsekwencję w poszukiwaniu własnego języka teatralnego.

C. Gretche, *Situating Schubert: Early Nineteenth-century Flute Culture*, portal ProQuest 2007;
I. Dmitry, *O zakazie wystawienia wodewilu „Kozak – poeta”*, w: *Materiały z filologii rosyjskiej i słowiańskiej. Krytyka literacka VI*, Tatrú 2008.

K. Oskar, *Dzieła wszystkie*, Wrocław-Poznań 1967;

Sz. Paczkowski, *Styl polski w muzyce Johanna Sebastiana Bacha*, Lublin 2011;

Marsz, marsz Polonia na stronie www.spiewnikniepodleglosci.pl;

S. Sawczuk, *audycja – Ukraińskie pieśni na zapusty*, 11.02.2018, Polskie Radio Białystok, www.radio.bialystok.pl/dumka/index/id/152157.